

# برنامه‌ریزی روستایی در ایران

نویسنده

مصطفی طالشی

استادیار دانشگاه پیام نور

۱۳۸۹

|                       |                                                     |
|-----------------------|-----------------------------------------------------|
| سرشناسه :             | طالشی، مصطفی، ۱۳۴۳.                                 |
| عنوان و نام پدیدآور : | برنامه‌ریزی روستایی در ایران / نویسنده مصطفی طالشی. |
| مشخصات نشر :          | تهران: مؤسسه توسعه روستایی ایران، ۱۳۹۰.             |
| مشخصات ظاهری :        | ۱۵۲ ص: جدول.                                        |
| شابک :                | ۲۰۰۰ ریال: ۸-۲۴-۷۴۰۲-۹۶۴-۹۷۸                        |
| وضعیت فهرست نویسی :   | فیا                                                 |
| هادداشت :             | کتابنامه.                                           |
| موضوع :               | عمران روستایی - ایران - برنامه‌ریزی                 |
| شناسه افزوده :        | مؤسسه توسعه روستایی ایران                           |
| رده‌بندی کنگره :      | ۱۳۹۰ ع ۸ ی ۹۲ / HN۶۷۰                               |
| رده‌بندی دیویی :      | ۳۰۷/۱۴۱۲۰۹۵۵                                        |
| شماره کتابشناسی ملی : | ۲۳۱۵۵۹۴                                             |

عنوان : برنامه‌ریزی روستایی در ایران

نویسنده : مصطفی طالشی

ناشر: انتشارات مؤسسه توسعه روستایی ایران

نوبت چاپ : اول، ۱۳۸۹

صفحه‌آرا: مریم نائینی

ناظر چاپ : حسن مهرآبادی

شمارگان : ۱۵۰۰ نسخه

قیمت : ۳۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۴۰۲-۲۴-۸

ISBN: 978-964-7402-24-8

چاپخانه:

نشانی: تهران، بلوار کشاورز، انتهای خیابان شهید عبدالله زاده، خیابان سازمان آب، پلاک ۴۳، طبقه دوم، واحد ۲۱  
تلفن: ۰۵-۸۸۹۷۷۰۸۲ نمابر: ۸۸۹۷۷۰۸۶

## فهرست مطالب

|                                                                                              |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| پیش‌گفتار .....                                                                              | ۱  |
| فصل اول: مبانی نظری توسعه .....                                                              | ۵  |
| مقدمه .....                                                                                  | ۵  |
| ۱. مفهوم‌شناسی نظری توسعه و به‌ویژه توسعه اقتصادی .....                                      | ۷  |
| مفهوم برنامه، برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی روستایی .....                                        | ۱۳ |
| ۲. آشنایی با دیدگاه نظریه‌پردازان سنت‌گرا یا محافظه‌کاران در باب توسعه و توسعه اقتصادی ..... | ۱۶ |
| ۲-۱. نظریات کلاسیک‌ها .....                                                                  | ۱۷ |
| ۲-۲. نظریات نئوکلاسیک‌ها .....                                                               | ۱۷ |
| ۲-۲-۱. الگوی توسعه آرتور لویس .....                                                          | ۱۸ |
| ۲-۲-۲. الگوی توسعه روستو .....                                                               | ۲۰ |
| ۳. دیدگاه رادیکال .....                                                                      | ۲۲ |
| ۳-۱. پل باران .....                                                                          | ۲۳ |
| ۳-۲. آندره گوند فرانک .....                                                                  | ۲۴ |
| ۴. دیدگاه اصلاح‌طلب .....                                                                    | ۲۶ |
| ۴-۱. دنیس کولت .....                                                                         | ۲۷ |
| ۴-۲. آر. پی. مسیرا .....                                                                     | ۲۷ |
| ۵. راهبردهای توسعه اقتصادی .....                                                             | ۲۹ |

|         |                                                                                          |
|---------|------------------------------------------------------------------------------------------|
| ۳۰..... | ۵-۱ استراتژی پولی                                                                        |
| ۳۱..... | ۵-۲ استراتژی اقتصادی باز                                                                 |
| ۳۳..... | ۵-۳ استراتژی صنعتی                                                                       |
| ۳۴..... | ۵-۴ استراتژی انقلاب سبز                                                                  |
| ۳۵..... | ۵-۵ استراتژی توزیع مجدد                                                                  |
| ۳۶..... | ۵-۶ استراتژی‌های سوسیالیستی                                                              |
| ۳۹..... | فصل دوم: تعیین الگوی توسعه اقتصادی ایران                                                 |
| ۳۹..... | ۲-۱ جمعیت                                                                                |
| ۴۱..... | ۲-۲ بیکاری                                                                               |
| ۴۲..... | ۲-۳ توزیع نامتعادل درآمد                                                                 |
| ۴۳..... | ۲-۴ حجم وسیع نقدینگی متمرکز                                                              |
| ۴۳..... | ۲-۵ موانع تاریخی ناشی از عدم نظام مردم‌سالاری                                            |
| ۴۶..... | ۲-۶ عدم بهره‌وری مطلوب از ظرفیت‌های تولیدی و اتلاف منابع تولید و به‌ویژه منابع سرمایه‌ای |
| ۴۶..... | ۲-۷ گزینش استراتژی مناسب توسعه                                                           |
| ۵۳..... | فصل سوم: رویکردهای استراتژیک در توسعه روستایی با تأکید بر ایران                          |
| ۵۴..... | ۳-۱ رویکردهای فیزیکی - کالبدی                                                            |
| ۵۵..... | الف) طرح‌های اسکان                                                                       |
| ۵۵..... | ب) طرح‌های تجمیع یا ساماندهی روستاهای کوچک و پراکنده                                     |
| ۵۷..... | ج) طرح‌های هادی روستایی (بهسازی)                                                         |
| ۵۸..... | ۳-۲ رویکردهای اقتصادی                                                                    |
| ۵۸..... | الف) راهبرد انقلاب سبز                                                                   |
| ۶۰..... | ب) راهبرد اصلاحات ارضی                                                                   |
| ۶۱..... | ج) راهبرد صنعتی شدن روستا                                                                |
| ۶۳..... | د) رویکرد نیازهای اساسی                                                                  |
| ۶۵..... | ۳-۳ رویکردهای اجتماعی - فرهنگی                                                           |
| ۶۵..... | الف) رویکرد توسعه جامعه‌ای                                                               |

- ۶۵..... (ب) رویکرد مشارکت مردمی.....
- ۳-۴..... رویکرد فضایی - منطقه‌ای..... ۷۰
- الف) راهبرد برنامه‌ریزی مراکز روستایی..... ۷۱
- ب) راهبرد توسعه روستا - شهری..... ۷۱
- ج) راهبرد نقش کارکردهای شهری در توسعه روستایی..... ۷۲
- د) راهبرد توسعه پایدار..... ۷۲
- ۳-۵..... تجربیات اجرایی رویکردهای توسعه روستایی در کشور..... ۷۷
- الف) برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب اسلامی..... ۷۸
- ب) برنامه‌های عمرانی پس از انقلاب اسلامی..... ۸۰
- الف) رویکرد مبتنی بر دیدگاه اکولوژیک..... ۸۴
- ب) رویکرد مبتنی بر دیدگاه اقتصادی..... ۸۴
- ج) رویکرد مبتنی بر دیدگاه اجتماعی - فرهنگی..... ۸۶
- د) رویکرد فضایی - منطقه‌ای..... ۸۸
- ۳-۶..... استراتژی توسعه روستایی متناسب با سازمان فضایی سکونتگاه‌های روستایی..... ۸۹
- ۳-۷..... جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۹۰

## فصل چهارم: الگوی مطالعات کالبدی و اجتماعی - اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی

- در ایران..... ۹۵
- ۱-۴..... الگوی مطالعات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی..... ۹۶
- الف - الگوی مطالعاتی تهیه طرح‌های هادی در روستاهای ۲۰۰۵ خانوار..... ۹۶
- مرحله اول: مطالعات پایه و شناخت وضع موجود..... ۹۶
- مرحله دوم - تحلیل و استنتاج از بررسی‌ها و تدوین چشم‌اندازها..... ۹۸
- مرحله سوم - تعیین برنامه، پروژه‌های پیشنهادی و ارائه طرح..... ۹۸
- ب - الگوی مطالعات تهیه طرح بهسازی بافت با ارزش روستایی..... ۱۰۱
- بخش اول: کلیات..... ۱۰۱
- بخش دوم: شرح و موارد تفصیلی مطالعات و طراحی..... ۱۰۲
- فصل یکم: مطالعات شناخت وضع موجود..... ۱۰۲
- فصل دوم: برنامه‌ریزی و طراحی..... ۱۰۵
- فصل سوم: سازمان‌های اجراء و ضوابط و مقررات..... ۱۰۷

- ج - الگوی مطالعات طرح هادی روستایی ..... ۱۱۰
- مرحله اول: مطالعات پایه و تشخیص وضعیت موجود ..... ۱۱۱
- مرحله دوم: تحلیل و استنتاج از بررسی‌ها و تدوین چشم‌اندازها ..... ۱۱۵
- مرحله سوم: تعیین برنامه‌ها، پروژه‌های پیشنهادی و ارائه طرح هادی ..... ۱۱۶
- ۲-۴ الگوی مطالعات توسعه اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی ..... ۱۲۰
- مرحله اول : شناخت عمومی پایه از محدوده مطالعاتی ..... ۱۲۲
- مرحله دوم: تجزیه و تحلیل توان‌ها و محدودیت‌های توسعه ظرفیت‌های محلی .. ۱۲۶
- مرحله سوم : چشم‌انداز توسعه و تدوین راهبردهای توسعه ظرفیت جامعه محلی ۱۲۷
- مرحله چهارم : برنامه‌ریزی و توسعه ظرفیت‌ها ..... ۱۲۸
- منابع و مآخذ ..... ۱۳۱

## پیش‌گفتار

در فرایند رشد و توسعه اجتماعات بشری، مقاطع خاصی وجود دارد که برخی از آنها منشاء تحول و بروز اصلاحات در رویدادهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به‌شمار می‌رود. این مقاطع تاریخی در فضای ملی کشورها، با توجه به زیرساخت‌ها و توانمندی‌های آنها متفاوت است. با این رویکرد تحول اقتصادی - اجتماعی در برخی از کشورها زودتر و برخی دیگر با تاخیر به‌وجود می‌آید. از این رو ادبیاتی برای تشخیص وضعیت نظام توسعه در طی ادوار مختلف، توسط اندیشمندان ترسیم شده است. در این ارتباط برخی از کشورها در سلسله مراتب توسعه، به‌عنوان توسعه یافته، برخی در حال توسعه و تعدادی نیز توسعه نیافته قابل رده‌بندی می‌باشند.

بر این اساس، مفهوم و مراد توسعه همان فرآیندی از رشد و توسعه را مدنظر قرار می‌دهد که مجموعه نظام اجتماعی - اقتصادی را از حالتی به حالت کامل‌تر ارتقاء می‌دهد. برای ارتقاء وضعیت یک نظام، احتیاج به راهبرد و استراتژی برای دستیابی به هدف نهایی (ارتقاء همه جانبه و پایدار نظام) امری ضروری است.

در این راستا، علوم اقتصادی نقش برجسته‌ای را در ارتقاء این نظام بر عهده دارد، از این رو ادبیات علمی تحت عنوان اقتصاد توسعه شکل گرفت. در این کتاب نیز با عنایت به اصول اساسی در توسعه و به‌ویژه توسعه اقتصادی ابتدا دیدگاه‌های نظری کلان مورد بحث قرار گرفته و در ادامه راهبردهای عمده دستیابی به توسعه از نظر علوم جغرافیایی به ویژه اقتصاد فضایی نیز مطرح می‌شود.

پس از تبیین این بسترسازی مفهومی در توسعه اقتصادی، ویژگی‌های کلان اقتصادی و استراتژی مناسب برای فضای سرزمینی ایران نیز مورد توجه گرفته تا در

نهایت هدف اساسی این کتاب که همانا دستیابی به الگویی برای برنامه‌ریزی روستایی است، مورد چاره‌اندیشی قرار گیرد.

بدین ترتیب پس از تحلیل اندیشه‌ها و راهبردهای توسعه اقتصادی به‌صورت عام، استراتژی‌ها و برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی و همچنین الگوهای توسعه روستایی به اجراء درآمده در ایران نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ادامه با عنایت به طراحی استراتژی کلان توسعه کشور، رهیافت‌های مطلوب برای دستیابی به یک الگوی مطلوب در نواحی روستایی پیشنهاد می‌شود. در ضمن شایان ذکر است این کتاب به منزله آغاز راهی برای انجام مطالعات و تحقیقات وسیع در مقوله دستیابی به نظام برنامه‌ریزی و توسعه روستایی در نواحی روستایی کشورمان به‌شمار می‌رود. این کتاب شامل چهار فصل است. در فصل اول مبانی نظری توسعه و با رویکرد توسعه اقتصادی مورد بازشناسی قرار می‌گیرد. در فصل دوم با توجه به ویژگی‌های عمده اقتصادی - اجتماعی فضای سرزمینی ایران، به چاره‌اندیشی در تعیین الگوی توسعه اقتصادی خواهیم پرداخت و در ادامه در فصل سوم استراتژی‌های برنامه‌ریزی توسعه روستایی مورد توجه قرار می‌گیرد. در نهایت استراتژی پیشنهادی برای توسعه روستایی پیشنهاد می‌شود. در فصل چهارم نیز الگوی مطالعات برنامه‌ریزی روستایی از دیدگاه کالبدی و اجتماعی - اقتصادی مورد توجه قرار می‌گیرد.

در اینجا نگارنده بر خود وظیفه می‌داند که از زحمات بی‌شائبه استادان گروه جغرافیای دانشگاه شهید بهشتی و به‌ویژه جناب آقایان دکتر عباس سعیدی، دکتر محمدحسن ضیاء توانا و همچنین شادروان دکتر مصطفی مؤمنی، دکتر مظفر صرافی صمیمانه تشکر و قدردانی نماید. زیرا با راهنمایی‌های مشفقانه و بی‌دریغ آنان این گفتار فراهم آمده است.

این کتاب براساس مباحث تئوریک و بنیادی دروس نظریات توسعه و اقتصاد توسعه و همچنین دروس اصول و روش‌های برنامه‌ریزی روستایی و برنامه‌ریزی روستایی در ایران برای دانشجویان رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، مدیریت آبادانی و اقتصاد کشاورزی تهیه و تنظیم شده است.

در پایان با فرض پذیرش کاستی‌های اولیه، امید است صاحب‌نظران دانشگاهی و مدیران اجرایی دست‌اندرکار مباحث روستایی و توسعه با راهنمایی خود ما را در چاپ



بعدی یاری نمایند. پیشاپیش از بذل محبت کلیه همکاران دانشگاهی و کارشناسان اجرایی دستگاه‌های دولتی و مهندسیین مشاور سپاسگزارم و پذیرای نظرات عزیزان از طریق آدرس رایانه‌ای ذیل خواهم بود.

Taleshi\_mo@yahoo.com , m\_taleshi@pnu.ac.ir

در ادامه از مدیریت محترم مؤسسه توسعه روستایی ایران جناب آقای میرهادی که زحمات فراوان چاپ این اثر برعهده ایشان و همکارانشان بوده، سپاسگزاری می‌نمایم.

مصطفی طالشی

عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور

۱۳۸۹

www.ketab.ir